

Türk Kültüründe *Kara* Renk Sözcüğünün Tutumsal Anlam Değeri

Ayten BÜLBÜL*

Özet

Renk sözcükleri hemen hemen her toplum ve kültürde kişiler, olaylar, durumlar veya inançlara ilişkin kültürel değer anlamları barındırmaktadır. *Kara* renk sözcüğü nitelediği ad ya da eylemleri renksel olarak konumlandırmanın ötesinde farklı duyguları, toplumsal beğeni ve kınamalar ile toplumsal önem gibi çeşitli tutumsal anlam düzlemleriyle çerçevelemektedir. Dil kullanımının kişiler arası işlevini oluşturan dilin değerlendirme işleviyle eş tutulan tutum, söylem anlam biliminin en temel konuları arasında yer almaktadır. Renk sözcüklerinin barındırdıkları tutumsal anlamlarının evrensel ve kültüre özgü olduğu düşüncesinden hareketle bu çalışmada *kara* renk sözcüğünün yer aldığı atasözü ve deyimlerde tutumsal değer türlerinin saptanması amaçlanmıştır. *Kara* renk sözcüğü özelinde Türk kültüründeki tutumsal anlamlandırmanın belirlenmesi amacıyla değer biçme kuramı (DBK) kapsamında bir çözümleme sunulmuştur. Bu amaç çerçevesinde iki farklı atasözleri ve deyimler sözlüğünde tutumsal konumlandırma türleri kapsamında işlev yüklenen *kara* renk sözcüğü çalışmanın sorgulama odağında yer almaktadır. Çalışmada betimsel araştırma yöntemi kullanılarak tutumsal konumlandırma işlevi alan *kara* renk sözcüğünün birlikte bulunduğu atasözü ve deyimlerde duygusal ve düşünsel değerlendirici dil özellikleri örnekleriyle betimlenmiştir. Değerlendirme sonucunda söz konusu atasözü ve deyimlerde duyuşsal etki, yargılama ve değerbilirlik olmak üzere tutumsal anlamın üç düzlemine de rastlanmıştır. Tutumsal anlam düzlemlerinin atasözü ve deyimlerde dağılımı farklılık gösterse de bu imgesel anlamlı dil öğelerinde yargılama tutumunun baskın varlığına

* Öğr. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, <https://ror.org/013s3zh21>
asahin@erbakan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5938-2061>

ulaşmıştır. Bununla birlikte bu öğelerin kültürel etki özelliklerinde olumsuz kutup niteliğinin sıklığının yanı sıra olumlu kutup özelliğine de sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu bilgiler *kara* renk sözcüğünün kültürel kavramlaştırmadaki yeri ve önemi açısından ayrı bir değerlendirme sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: değer biçme kuramı, tutumsal anlam, değerlendirici dil, kara, kültürel kavramlaştırma

The Attitudinal Significance of the Colour Term *Kara* in Turkish Culture

Abstract

Colour terms, in almost every society and culture, carry cultural value meanings related to people, events, situations, or beliefs. The word black (in Turkish *kara*) frames the nouns or verbs it qualifies beyond their literal colour meaning by associating them with different emotions, social approval and disapproval, and social significance, thus creating various layers of attitudinal meaning. The attitudinal function of language, which forms the evaluative function of interpersonal communication, is among the fundamental topics of discourse semantics. Based on the idea that the attitudinal interpretations of color words are universal and culture-specific, this study aims to identify the types of attitudinal values in proverbs and idioms containing the word *kara*. In order to determine the attitudinal interpretations of the word *kara* in Turkish culture, an analysis has been presented within the framework of the Appraisal Theory. For this purpose, the study focuses on the word *kara* as it appears in two different proverbs and idioms dictionaries, examining its attitudinal engagement functions. Using a descriptive research method, the study presents examples of emotional and cognitive evaluative language features in proverbs and idioms that include the word *kara* carrying attitudinal engagement meaning. The evaluation revealed that all three levels of attitudinal meaning as emotional impact, judgment and appreciation were encountered in these proverbs and idioms. Although the distribution of attitudinal meaning levels varied across the proverbs and idioms, judgment attitude in these figurative language elements, was found to be the most dominant. Additionally, it was concluded that these elements, while frequently reflecting a negative polarity in their cultural influence, also exhibit instances of positive polarity. These findings offer a distinct perspective on the role and significance of the colour term *kara* within the framework of cultural conceptualisation.

Keywords: appraisal theory, attitudinal meaning, evaluative language, black (*kara*), cultural conceptualisation

Tüm dillerde renk sözcükleri dillerin temel söz varlığını oluşturan öğelerden biri olarak kabul edilmektedir. Temel söz varlığında yer alan bu sözcükler pek çok alan ve durumda sıklıkla kullanılarak dilsel ifadelerin çeşitlenmesine katkı sunmaktadır. Renk sözcükleri, bir doğal bir de kültürel etkiye bağlı olarak hem terimsel hem de kullanımsal anlama sahiptir. Bir diğer deyişle renk sözcüklerinin anlamları terimsel alandan zaman içerisinde kültürel ve toplumsal alana doğru yerleştirilmektedir. Bu yerleştirme süreci renklerin toplumların kişilere, olaylara ve/veya süreçlere yönelik dünya görüşlerini, inanışlarını temsil etmede etkili sözcüksel kaynaklar olarak değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Benzer olarak Çetiner ve Haldan da (2021, s. 15) renkleri dış dünyanın şekillendirilmesine ve insanların yaşayış, görünüş vb. gibi durumlara anlam katan ve kültürden kültüre farklılıklar içeren ve farklı anlamlara sahip olan öğeler olarak tanımlamaktadır. Öte yandan, renk sözcüklerinin çeşitli kültürlerde soyut düşünce ve kavramlarla sıklıkla ilişkilendirilmesi sonucu hem kültüre özgü hem de evrensel özelliklerde değerlendirci anlamlara gönderimde bulunduklarından söz edilebilir. Bu da renk sözcüklerinin kültürel etki sonucu edindikleri kullanımsal anlamlarının değerlendirci anlam ile doğrudan ilişkilendirilebileceğini göstermektedir.

Bilindiği üzere nesnelerin, olayların, durumların ve düşüncelerin kavramlaştırılması ve dilsel ifadeler kazanmasında kültür önemli rol oynamaktadır. Söz konusu kavramlaştırmayı iletmede kullanılan simgelerden biri de renk sözcükleridir. Diğer bir deyişle renk sözcükleri birer kültürel simge olarak karşımıza çıkmaktadır. Günay (2016) tarafından belirtildiği üzere doğadaki renklerin dünyanın her yerinde aynı olmasına rağmen her toplum yaşayış biçimi, inançları ve dünya görüşü gibi özelliklere bağlı olarak renklere anlamlar ve değerler yükleyebilmektedir. Renk sözcükleri her kültürde duygular, hastalık, yönler, durum özellikleri ve karakter özelliklerinin anlatımında sıklıkla kullanılmaktadır. Renk sözcüklerine yüklenen bu değerlendirci anlamlar kültüre özgü özellikler barındırmaktadır. Bir açıdan, her toplumda renklerin taşıdığı bir yığın tutumsal değer bulunmaktadır. Renklerin yüklendikleri bu tutumsal anlam değerleri duygusal ve düşünsel tepkilerin birer yansımasını oluşturmaktadır. Benzer bir biçimde Saraç da (2022, s. 374) temelde fiziksel bir olgu olarak tanımlanan renk sözcüklerinin, zaman içinde kazandıkları yeni anlam ve özelliklerle sembolleşerek toplumların millî ve manevi değerlerini temsil etme gücü olduğundan söz eder. Renk sözcüklerinin bu temsil etme güçlerini en yaygın olarak gösterdikleri alanların başında imgesel anlamlı dil öğeleri gelmektedir.

Çalışmanın diğer bölümlerinde öncelikle imgesel anlamlı dil öğelerinin temel özellikleri atasözleri ve deyimler özelinde betimlenmiş sonrasında da alan yazınına oluşturan ve dilin değerlendirme görünümünün ortaya çıkarılmasına olanak sağlayan DBK (Martin ve White, 2005) tanıtılmış ve ilgili çalışmalar

ile kuram örneklendirilmiştir. Ardından çalışmada benimsenen yöntem açıklanmıştır. Atasözleri ve deyimlerde *kara* renk sözcüğünün tutumsal değer özellikleri ve anlamsal özellikleri üzerine gerçekleştirilen çözümlemeler ve çözümlemelere ilişkin örnekler sonucunda erişilen vargıların yorumlanması ve tartışılması çalışmanın son bölümünü oluşturmaktadır.

İmgesel Anlamlı Dil Öğeleri: Atasözleri ve Deyimler

İmgesel anlamlı dil öğelerinin özelliklerini vermeden önce imgesel anlamın tanımlanması yararlı olacaktır. Çıkrıkçı ve Arıca Akkök (2014, s. 7) imgesel anlamı “zihinde bir resim oluşturmak ya da bir karşılaştırma yaratmak amacıyla temel ya da yan anlamın dışında kullanılan ve yaratıcı özelliğe sahip olan anlam” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan hareketle imgesel anlamın çeşitli anlamsal temellerden yararlanarak daha soyut bir sürece gönderimde bulunduğu bahsedilebilir. İmgesel anlama sahip dilsel birimler oldukça çeşitlidir ve günlük iletişimde de sıklıkla kullanılır. Bu anlama sahip dilsel birimler imgesel anlamlı dil öğeleri olarak adlandırılır. İmgesel anlamlı dil öğelerinin alan yazınındaki çeşitli tanımları sözlüksel anlamdan sapma (Arıca Akkök, 2008; Dobrovolskij ve Piirinen, 2021) belirli sözcüklerin bir anlam oluşturmada birbirleriyle güçlü bir ilişki içerisinde olması (Wray, 2008) ile *sıklık, tanındıklık, tahmin edilebilirlik, sabitlik ve kullanımsal işlevleri* gibi özelliklere sahip olma (Siyanova-Chanturia ve Pellicer-Sánchez, 2019) nitelikleri ile verilmektedir. Benzer olarak Wood da (2020, s. 30) imgesel anlamlı dil öğelerini genellikle bütünsel olarak tek bir anlamı veya işlevi temsil eden, zihinsel olarak depolanan ve tek sözcük gibi kullanılan çok sözcüklü dil olguları olduğunu ifade eder. Bu birimlerin özelliklerini Gökdayı (2008, s. 92-104) şöyle aktarmaktadır:

- (1) Sözcük öbeği veya tümce yapısında olması
- (2) İletişim durumu ve bağlama göre kullanıma hazır ifadeler sunması
- (3) Dilsel üretim ve anlamlandırma işini kolaylaştırma
- (4) Belirli kavramsal alanlara gönderimde bulunma
- (5) Uygun yerde kullanılma özelliğine sahip olma

Görüldüğü üzere alan yazınında imgesel anlamlı dil öğelerinin dizimsel bir birlikteliği, edim bilimi açısından bir yönü, anlam oluşumu ve anlamlandırmadaki etkinliği, iletişimsel yönü ile dilsel üretimin önemli bir parçası olmak üzere çeşitli özellikleri sıralanmaktadır. Bu özelliklerin yanı sıra dilde en az çaba yasasına uygun olmaları (Wray, 2002, s. 18) ve akıcılık sağlamaları (Conklin ve Schmitt, 2012, s. 46) nedeniyle de söz konusu dil öğeleri dillerde yaygın kullanıma sahiptir. İmgesel anlamlı dil öğeleri Wray ve Perkins (2000) çalışmasında yaklaşık 40 farklı terim üzerinden etiketlense de Wood (2020, s. 31) bu öğelerin temel ulamlarını “atasözleri, bileşikler, deyimler, eş dizimler,

metaforlar, sözcük öbekleri, sözcük demetleri ve n-gramlar” olarak sıralamaktadır.

İmgesel anlamlı dil ögeleri arasında yaygın olarak kullanılan ve kolaylıkla tanınan ulamların başında atasözleri ve deyimler gelmektedir (Conklin ve Schmitt, 2012; Sarı, 2021). Bu durum söz konusu dil birimleri üzerine yapılan çalışmalara da yansımıştır. Geçmişten günümüze imgesel anlamlı dil ögelerinden atasözü ve deyimlere yönelik araştırmaların farklı bakış açılarıyla ve disiplinlerde ele alındığı bilinmektedir. Söz konusu çalışmalar bu imgesel anlamlı dil ögelerinin biçimsel ve yapısal özelliklerinin saptanması, tanım içeriklerine karar verilmesi, edim bilimi açısından yeri, anlamsal özellikleri, bilişsel anlam bilimi kapsamındaki özellikleri, toplumsal ve kültürel etkilerinin betimlenmesi ve ana dili ve yabancı dil eğitiminde öğretim bilimsel yöntemleri ve iki dilli karşılaştırma çalışmaları üzerine yoğunlaşmaktadır. İmgesel anlamlı dil ögelerinden atasözleri ve deyimlere yönelik çeşitli araştırmalarda elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda (Tablo 1) derlenmiştir¹.

Tablo 1: Atasözü ve Deyimlerin Temel Özellikleri

<i>Özellik ulamı</i>	<i>İmgesel anlamlı dil ögeleri</i>	
	<i>Atasözü</i>	<i>Deyim</i>
<i>Biçim</i>	Tümce şeklinde olup genellikle kısadır.	Genel olarak en az iki sözcükle kurulan ve söz dizimsel sınırlılıklara sahip dilsel ögelerdir.
<i>Anlam</i>	Genellikle didaktik görüşleri metaforik ve sabit olarak ifade eden imgesel anlamlı dil ögeleridir.	İçerisindeki sözcüklerin genellikle temel anlamından uzaklaştığı imgesel anlamlı dil ögeleridir.
<i>İşlev</i>	Bir yargı ve hüküm bildiren imgesel anlamlı dil ögeleridir.	Durum saptaması sunan imgesel anlamlı dil ögeleridir.
<i>Kültürel değeri</i>	Öğüt ve yol gösterici niteliktedir.	Toplumsal düşünce ve davranışlarına ilişkin ortak deneyimlerinin yansıtılmasıdır.
<i>Bilişsel değeri</i>	Kavramsal ve uzlaşım bilginin temelinde iki farklı bilişsel özelliğe sahiptir.	Kavramsal ve uzlaşım bilginin temelinde iki farklı bilişsel özelliğe sahiptir.
<i>Edim bilimi açısından değeri</i>	Dil kullanıcısının iletişimsel niyetini dolaylı olarak ifade etmesine olanak sağlar.	Dil kullanıcısının iletişimsel niyetini dolaylı olarak ifade etmesine olanak sağlar.

¹ İmgesel anlamlı dil ögelerinin alt türlerini oluşturan atasözü ve deyimlerin özellik ulamlarını belirleme ve tanımlama aşamalarında Arıca Akkök (2007; 2008), İşeri (2010), Günay (2016), Sarı (2021), Yozgat (2022), Belkhir’in (2024) çalışmalarından yararlanılmıştır.

Tablo 1’de görüldüğü üzere atasözü ve deyimlerin “biçim, anlam, işlev, kültürel, bilişsel ve edim bilimi açısından değerleri bulunmaktadır. Atasözleri ve deyimler biçim, anlam ve işlev açısından birbirlerinden ayrışsalar da toplumsallaşma süreçlerini kapsayan bilişsel, kültürel ve kullanımsal özellikleri aynı değerdedir.

Çalışmada, *kara* renk sözcüğü ile birlikte bulunan imgesel anlamlı dil öğelerinin bir alt türü olan atasözü ve deyimlerde dilin kişiler arası üst işlevi ekseninde bir değerlendirme sunulmaktadır. Bu çalışmada sözlük taraması sonucu elde edilen atasözü ve deyimlerdeki *kara* renk sözcüğünün tutumsal anlam düzlemleri Martin ve White’ın (2005) DBK’nin merkezinde yer alan tutum kategorisine göre değerlendirilerek söz konusu renk sözcüğünün değerlendirici dil özelliklerinin betimlenmesi hedeflenmektedir. Böylelikle DBK’yi gerçek dil verilerini çözümlemek için yöntem bilimsel bir araç olarak kullanarak her türlü etkileşimde etkin olarak kullanılan atasözü ve deyimlerin bu çalışma ile çeşitli söylem alanlarında değerlendirici görünümünün ortaya konması amaçlanmaktadır. Allami vd. (2024) tarafından belirtildiği üzere atasözleri ve deyimlerin dilin değerlendirme eylemini içermesi nedeniyle değer biçme kaynaklarının çözümü amacıyla kullanılabilir.

Değer Biçme Kuramı

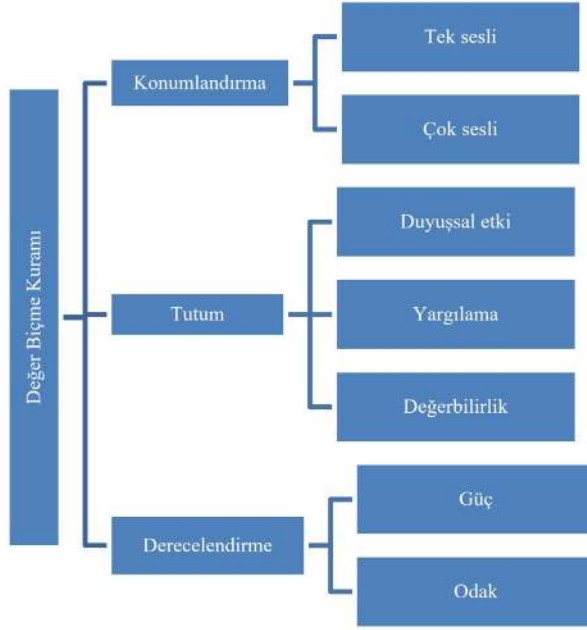
Dizgeci işlevsel dil bilgisi alanındaki çalışmalardan Martin ve White’ın (2005) geliştirdiği değer biçme kuramı (appraisal theory), dilsel çözümlemeleri kişiler arası üst işlev odaklı olarak yürütmektedir. Söz konusu dilsel çözümlemeler dilin söylem anlam bilimi ve sözcük bilimi katmanlarında kişiler arası anlamın öznel ve öznel arası yönünün (Martin ve White, 2005; Hunston, 2011; Lee, 2015) ortaya çıkarılmasına yöneliktir. Martin (2000) bu kuramı kişiler arası anlam olasılıklarının bir yönünü oluşturan değerlendirici dilin yorumlanması için tasarlanmış genel seçimler dizgesi olarak tanımlamaktadır.

Değer biçme üç etkileşimsel anlam alanı ile ilişkilendirilmektedir. Değer biçmenin merkezinde yer alan *tutum* (attitude) *anlam alanı* duyguları, yargıları ve değerleri tartışmak için kullanılan kaynak dizilerine gönderimde bulunmaktadır. Kuramın bir diğer etkileşimsel anlam alanını kişiye sunulan görüşlere olan bağlılığın dilsel seçeneklerini sunan *konumlandırma* (engagement) oluşturmaktadır. Kuramın son etkileşim alanı ise *derecelendirme* (graduation) olarak adlandırılmaktadır. Derecelendirme hem tutum hem de konumlandırma dizgesindeki değerlendirme kaynaklarının güçlendirme ve zayıflatma kaynak dizilerinin ortaya çıkarılmasına katkı sağlar. Temel olarak DBK, ‘değerlerin ifadesini’ ortaya koyan tutum ulamı, ‘değerlerin derecesi ve yönlendirmesi’ni’ açıklayan derecelendirme ulamı ve ‘değerlerin görüşe bağlılığını’ bildiren konumlandırma ulamının seçimi ve birlikteliğini gösteren çok boyutlu bir çözümleme dizgesidir (Hood, 2007, s. 25). Bu çok boyutlu dizgenin tutum,

konumlandırma ve derecelendirme alanları kendi içerisinde alt alanlara açılan anlamsal dizgelere sahiptir.

Şekil 1: Değer Bîçme Kaynakları (Martin ve White, 2005'ten Türkçeye uyarlanmıştır.)

Şekil 1’de yer aldığı üzere dilin kişiler arası üst işlevi üç değer bîçme kaynağı üzerinden değerlendirilmektedir. Bu kaynaklar konumlandırma, tutum ve derecelendirmedir. Çalışmada *kara* renk sözcüğü ile birlikte bulunan atasözü ve deyimlerdeki tutum kaynakları inceleneceği için tutum kategorisinin alt alan ilişkileri Tablo 2’de ayrıntılandırılmıştır.

Tablo 2: Tutum Türleri ve Alt Kategorileri

Tutum Türleri ve Alt Kategorileri					
Tutum türü	Duygu Alanları	Tutum türü	Etik alanları ve türleri	Tutum türü	Dilsel kaynaklar
Duyuşsal etki	Mutluluk	Yargılama	Toplumsal saygı	Olağanlık	Tepki
				Yeterlilik	
	Memnuniyet			Kararlılık	Bileşim
	Güven		Toplumsal onay	Uygunluk	
				Doğruluk	Değerleme

Tablo 2’de yer aldığı üzere kuramın merkezinde tutum dizgesi yer almakta ve onun üç alt sistemi olan duyuşsal etki (affect), yargılama (judgment) ve değerbilirlik (appreciation) bulunmaktadır. Duyuşsal etki, konuşmacının veya başkasının duygularını (ör. mutluluk, keder, korku vb.) ifade etme ve bu duygulara yönelik tepkiler olarak tanımlanmakta ve duygusal tepkilere ilişkin seçimler dizisini sunmaktadır. Bu duygusal tepkiler mutluluk, memnuniyet ve güven olmak üzere üç duygu alanı kapsamında biçimlenir. Yargılama, konuşmacıdan başka birisinin (ör. ahlaki, aldatıcı, cesur vb.) karakterinin ve davranış biçimlerinin etik değerlendirmelerini içerir. Buradaki etik değerlendirme kişilerin toplum içerisindeki davranış ve kişilik özelliklerine belirli ideolojik kalıplar içerisinde rehberlik eden sistematik bütün olarak tanımlanabilir. Yargılamanın etik alanları insanın toplum içerisinde yaşayan bir varlık olması nedeniyle toplumsal saygı ve onay çerçevesindedir. Toplumsal saygı yargılaması toplum yaşayışı içerisinde insan karakterinin olağan, yeterli ve kararlı olmasına göre, toplumsal onay yargılaması da insan davranış biçimlerinin toplum yaşayışına uygun ve doğru olmasına yönelik değerlendirmeleri içerir. Değerbilirlik, nesnelerin ve doğal olguların (ör. olağanüstü, sık, yenilikçi vb.) estetik niteliklerini aktarmak için kullanılır. Nesnelere yönelik duygusal ve düşünsel değerlendirmeler tepki, bileşim ve değerlendirme dilsel kaynakları ile ilişkilidir. Sonuç olarak değer biçme kaynaklarının merkezinde yer alan tutum ve onu çeşitlendiren her bir bileşen dili hangi amaçla nasıl kullanıldığına ilişkin söylem anlam bilimi kapsamında bir çözümleme modeli sunmaktadır. Bu çözümleme modelinde dilsel seçimler sözcüksel ve dil bilgisel olabilmektedir. Bu çalışmada dil kullanıcısının dilsel seçimlerinden sözcüksel seçimine odaklanarak tutumsal anlamın çözülmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

İmgesel anlamlı dil öğelerinin bir alt türü olan atasözü ve deyimlerde *kara* renk sözcüğüyle birlikte bulunan dilsel ifadelerin tutumsal anlam düzlemlerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Böylece *kara* renk sözcüğü ile bir arada bulunan dilsel ifadelerdeki durum kendi koşulları içerisinde betimlenerek bir durum çalışması ortaya konmuştur. Doküman inceleme yöntemi gerek basılı gerek çevrim içi materyalleri incelemek için sistematik bir işlem olarak kabul edilmektedir (Bowen, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Çalışmanın amacı doğrultusunda Türk kültürünü yansıtmaya kapasitesi olduğu değerlendirilen imgesel anlamlı dil öğelerinden atasözü ve deyimlerde *kara* renk sözcüğü ile birlikte bulunan dilsel ifadeler basılı ve çevrim içi sözlüklerden taranmıştır. Sözlük taraması sonucu ulaşılan belirlemenin ardından atasözü ve deyimlerdeki *kara* renk sözcüğünün tutumsal anlam düzlemleri Martin ve White’ın (2005) DBK’nin merkezinde yer alan tutum kategorisine

göre değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme aşamasında da doküman içeriğinin yorumlanması ve yazılı olarak ifade edilmesinde yorumlayıcı içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır (Giarelli ve Tulman, 2003, s. 951).

Çalışmada gerekli verilerin elde edildiği kaynaklar; *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2* (Aksoy, 2016) ve çevrim içi Türk Dil Kurumu *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın bir diğer sınırlılığı da *kara* renk sözcüğünün gönderimsel özellikleri ile ilgilidir. Söz konusu sözlüklerde birleşik konumda yazılan “karamürsel sepeti, karabatak gibi” birleşik adlar renk gönderimlerini kaybetmesi sebebiyle çalışma kapsamının dışına bırakılmıştır. Bununla birlikte atasözlerinin farklı deyiş özellikleri nedeniyle aynı anlam alanına gönderimde bulunanlardan biri² çalışma kapsamına alınmıştır. Çalışma kapsamında belirlenen kaynaklardan ayrıntılı ve yoğun bir tarama sonrası elde edilen atasözü ve deyimler çalışmanın verisini oluşturmakta ve bu veri aşağıdaki tabloda (Tablo 3) sunulmaktadır.

Tablo 3: Çalışma Kapsamında İncelenen Atasözü ve Deyimler

ATASÖZLERİ: Ak akçe kara gün içindir. Adamı adam eden paradır, parasız adamın yüzü karadır. Akı karası geçit başında belli olur. Ak gün ağartır, kara gün karartır. Ak koyun ak bacağından kara koyun kara bacağından asılır. Ak koyunun kara kuzusu da olur. Ak şeker kara şeker bir damla soya çeker. Akıllı züğürt kara gün görmez. Akın adı (var), karanın tadı (var). Aktan kara kalktı mı? Alemin maskarası, dostların yüz karası. Allah bile kulun karasını yüzüne vurmaz. Analık kara yamalık. Arife günü yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayram günü yüzü kara çıkar. Asılsız söz sahibine yüz karası getirir. Bahtı kara olanlar uyurken gülerler. Cümlemizin gireceği kara topraktır. Dadandırma kara gelin dadanırsa yine gelir. Dilencinin yüzü kara, torbası doludur. Dost kara günde belli olur. Eski dost kara gün bineğidir. Evvel gözü kara idin de şimdi yüzü kara mı oldun. Her kara çıkar, yüz karası çıkmaz. İneğin sarısı, toprağın karası. İsteyenin bir yüzü, vermeyenin iki yüzü kara. Kadın kısmı kara yazılıdır. Kadının yüzünün karası erkeğin elinin kınası. Kara gün dostu az olur. Kara gün kararır kalmaz. Kara günün ömrü az olur. Kara haber tez duyulur. Kara kış alemin yüzünü ağarttı. Kara kışta karlar, martta yağmaz, nisanda durmazsa değme çiftçinin keyfine. Kara kız karanlıkta sevilir. Kara yanına varma, kara bulaşır. Kara, gözde olsun, yüzde olmasın. Karga sabun çalsa da yüzü kara, çalmasa da. Kazan karası gider, namus karası gitmez. Kömürcü dükkânına giren yüzü kara çıkar. Köseyle alay edenin top sakalı kara gerek. Ne karanlıkta yat, ne kara düş gör. Nefis belası, getirir yüz karası. Oğlanın karası para kesesi, kızın karası can tasası. Ölüm bir kara devedir ki herkesin kapısına çöker. Saçın ak mı kara mı, önüne düşünce görürsün. Su her şeyi temizler, yalnız yüz karasını temizleyemez. Tencere dibin kara, seninki benden kara. Tencere tencereye ‘yüzün kara’ demiş, çömlek utancından yere geçmiş. Yoğurdum karadır diyen olmaz.

² “Arife günü oruç yiyenin bayram günü yüzü kara çıkar.” ile “Ramazanda yalan söyleyenin bayramda yüzü kara olsun.” atasözlerinin anlam alanları aynı olduğu için biri değerlendirmeye alınmıştır.

DEYİMLER: akı ak karası kara; ağzı kara; ak dediğine kara demek; akla karayı seçmek; alayı karayı yığmak; alnına kara sürmek; alınının kara yazısı; aralarına kara kedi girmek; ayaklarına (ayağına) kara su (sular) inmek; bağı kara; bahtı kara olmak; başına karalar bağlamak; baştan kara gitmek; gönlü kara; gözü kara; gözü kara çıkmak; kara borsa; kara cahil; kara cümle; kara çalmak; kara çalı; kara gün; kara gün dostu; kara günlere kalmak; kara haber; kara kaplı kitap; kara kara düşünmek; kara para aklamak; karaları çıkarmak; kara liste; kara listeye almak; kara yasa bürünmek; karaca kuruca gönlüme görece; karalar bağlamak; kardaş değil kara taş; on parmağında on kara; yüz karası; yüzü kara; yüzünü kara çıkarmak

Tablo 3'te de yer aldığı üzere çalışmada öncelikle söz konusu kaynaklarda yer alan *kara* renk sözcüğünü içeren atasözü ve deyimler listelenmiştir. Bu listeleme sonucu 49 atasözüne ve 39 deyim'e ulaşılmış olup çalışmanın verisi 88 imgesel anlamlı dil ögesidir. Bu listeleme aşamasından sonra atasözü ve deyimlerin tutumsal düzlemlerinin temsil ettikleri tutum türleri DBK'ye göre etiketlenmiştir. Etiketleme sonrasında da bu imgesel anlamlı dil ögelerindeki tutumsal farklılıklar yorumlanmıştır. Aşağıdaki tablo (Tablo 4) örnek çözümleme aşamasını göstermek amacıyla oluşturulmuştur.

Tablo 4: Veri Çözümleme Anahtarı

İmgesel Anlamlı Dil Ögesi (İADÖ)	İADÖ Türü	Tutumsal Düzlemi		
		Tutum kategorisi	Tutum alt türü	Kültürel etki
kara kara düşünmek	Deyim	Duyuşsal etki	Güven	Olumsuz
gözü kara	Deyim	Yargılama	Toplumsal saygı	Olumlu
kara liste	Deyim	Değerbilirlik	Değerleme	Olumsuz
Kara gün dostu az olur.	Atasözü	Yargılama	Toplumsal onay	Olumsuz
İneğin sarısı, toprağın karası	Atasözü	Değerbilirlik	Değerleme	Olumlu
Ak gün ağartır, kara gün karartır.	Atasözü	Duyuşsal etki	Mutluluk	Olumsuz

Tablo 4'te yer aldığı üzere 88 imgesel anlamlı dil ögesinin her biri öncelikle bu ögelerin türüne göre işaretlenmiş ve sonrasında da sırasıyla tutumsal anlam değeri tutum kategorisine ve bu kategorinin alt türlerine göre saptanması içerik analizi tekniğinin aşamalarına göre yapılmıştır. Bununla birlikte tutumsal anlamın kutupsal değerini belirleyebilmek amacıyla da imgesel anlamlı dil ögelerinin olumluluk düzeyleri de etiketlenmiştir. Bu çözümleme ile *kara* renk sözcüğünün geçtiği imgesel anlamlı dil ögelerinin Türk kültürünü

yansıtma düzeyleri değer biçilen anlam ve kutupsal düzlem türleri kapsamında ayrıntılı olarak ulaşılmıştır.

Bulgular

İmgesel anlamlı dil öğelerinin bir alt türü olan atasözü ve deyimlerdeki *kara* renk sözcüğü ile birlikte bulunan dilsel ifadelerin tutumsal anlam düzlemleri DBK kapsamında değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme aşamasında atasözleri ve deyimlerdeki dilsel birimler öncelikle tutumsal anlam düzlemine sahip olma durumuna göre ayrıştırılmıştır. Bu aşamadan sonra elde edilen bulgular sırasıyla atasözleri ve deyimlerdeki tutumsal anlam türlerine göre değerlendirilmiştir. Atasözleri ve deyimlerdeki tutumsal anlam türlerinin nicel görünümü yüzdelik olarak sunulurken değerlendirmenin nitel bulgularla desteklenmesi amacıyla imgesel anlamlı dil öğelerinden örneklere yer verilmiştir. Böylece tutumsal anlam düzlemlerinin alt kategori özellikleri ile birlikte kutupsallık değerlerine yer verilmesi bu imgesel anlamlı öğelerin kültürel etkilerinin de ortaya çıkarılmasına katkı sağlamıştır.

Atasözlerinde Tutum Özellikleri

Çalışma kapsamında incelenen 49 atasözünün tamamının tutum özelliği sergilediği vargısına ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle *kara* renk sözcüğünün yer aldığı tüm atasözleri kişiler arası anlamın üst işlevine yönelik tutum değerini kodlamaktadır. Söz konusu atasözlerindeki tutumun alt kategorilerinin özellikleri incelendiğinde tutumun 3 türüne de rastlanmıştır. Atasözlerindeki değer biçme kaynağı tutum alt kategorilerinin nicel görünümü aşağıdaki grafikte (Grafik 1) yer almaktadır.

Grafik 1: Atasözlerindeki Tutumsal Anlam Düzlemlerinin Dağılımı

Kara renk sözcüğü ile birlikte bulunan atasözlerinden 6'sı duyuşsal etki kodlaması, 29'u yargılama kodlaması alırken değerbilirlik kodlaması alan atasözü sayısı 20 olarak belirlenmiştir. Bu nicel dağılım dikkate alındığında toplam sayının 55 olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum da atasözlerinin tutum

kodlamasında bazı dil öğelerinin birden fazla tutum türü etiketi aldığını göstermektedir. İmgesel anlamlı dil öğelerinin değer biçme kaynaklarına göre sınıflandırılmasında bir dilsel ifadenin iki farklı değer biçme alt kategorisine yerleştirilmesi durumu Allami vd. (2024) çalışmalarında da karşılaşılan bir durum olmuştur.

Grafik 1’de yer aldığı üzere *kara* renk sözcüğü özelinde incelenen atasözlerinde sıklıkla karakter ve davranış özelliklerinin değerlendirildiği yargılama; ikinci sıklıkta ise durum ve olayların değerlendirmesi için kullanılan değerbilirlik ve en az sıklıkta ise hislerin değerlendirildiği duyuşsal etki değer biçme kaynaklarının sahip olduğuna ulaşılmıştır. Kullanım sıklığı açısından değerlendirildiğinde yargılama kodlaması %53, değerbilirlik kodlaması %36 ve duyuşsal etki kodlamasının ise %11’lik bir dilimde yer aldığı gözlemlenmiştir. Diğer bir deyişle kültürel kavramlaştırmada insan ögesi ile birlikte insanın yer aldığı durum ve olaylara bakış açısında değerlendirici dil kullanımının yer aldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bulgular atasözlerinde karakter ve davranışlara yönelik tutumsal anlam düzleminin kullanımı, Türk kültüründeki kültürel dokuda insan ögesini ön planda tuttuğu biçiminde yorumlanmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca insan zihninin kültürel yapıdaki insan karakteri ve davranışına yönelik algılama ve ulamlaştırma eylemlerinin değerlendirme eylemi ile olan yakın ilişkisini de ortaya koymaktadır.

Petrova ve Stefanova (2017, s. 307-311) çalışmasının bulgularında yer aldığı gibi atasözlerinde duyuşsal etki tutum kodlaması daha az sıklıkta karşılanmaktadır. Türkçedeki *kara* renk sözcüğü ile ilgili atasözlerinde de duyuşsal etkinin daha az sıklıkta yer alması Petrova ve Stefanova’nın (2017) çalışma bulgularıyla uyumludur. Öte yandan aynı çalışmada değerbilirlik tutum düzleminin de atasözleriyle daha az ilgili olduğu vargısına ulaşılmasına rağmen bu çalışmada atasözlerinin değerbilirlik tutum türü ile yakından ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak söz konusu atasözlerinde yargılama ve değerbilirlik tutum türlerinin sıklığı Kidron ve Kuzar’ın (2002) çalışmalarında yer aldığı gibi doğru duyusal davranışa ilişkin görüşler ile bir deneyime ilişkin duyusal ve düşünsel tepkiler, farklı kültürel özelliklerin kavramsallaştırması ile ilintilidir.

Atasözlerinde Tutum Alt Kategori Özellikleri

Kara renk sözcüğü özelinde atasözlerinde dilin kişiler arası üst işlevinin DBK kapsamında incelendiği bu çalışmada tutum türlerinin atasözlerinde en sık yargılama, değerbilirlik ve duyuşsal etki sıralamasıyla yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bölümde tutum etiketi alan atasözlerinden tutum alt kategori özellikleri kapsamında elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Çalışma kapsamında incelenen 49 atasözünden 6’sı duyuşsal etki etiketi almıştır. Ancak

bu tutum türüne sahip atasözlerinden sadece 1'i doğrudan duyuşsal etki diğer 5'inin ise iki tutum etiketini birden aldığı gözlemlenmiştir. Duyuşsal etki tutum türüne sahip atasözlerinin duygu alanlarına ilişkin dağılım bilgisi aşağıdaki grafiğe (Grafik 2) yansıtılmıştır.

Grafik 2: Atasözlerinde Duyuşsal Etki Duygu Alanlarının Dağılımı

Grafik 2’de yer aldığı üzere *kara* renk sözcüğü özelindeki atasözlerinde duyguların ifade edilme biçimi sıklıkla güven ve mutluluk duygu alanları ile ilişkili olup memnuniyet duygu alanının ise hiç bulunmadığı görülmektedir. Goto ve Schafer (2020, s. 1316-1317) duygusal bir durumun önemini aktarmada ya da yansıtmada değer biçme kaynaklarının biçiminde farklılık olabileceğini ve bu farklılıkların kişisel tarih, genetik veya kültürdeki farklılıklardan kaynaklanabileceğini ifade eder. Duyuşsal etki tutum düzlemine sahip olduğu belirlenen atasözleri aşağıdaki tabloda (Tablo 5) duygu alan türü ve kültürel etki özellikleri ile birlikte sunulmaktadır.

Tablo 5: Atasözlerinde Duyuşsal Etki ve Alan Türü

Atasözü	Tutum türü	Alt kategori	Kültürel etki
Kadın kısmı kara yazılıdır.	Duyuşsal etki	Mutluluk	Olumsuz
Ak gün ağartır, kara gün karartır.	Duyuşsal etki/ değerbilirlik	Mutluluk	Olumsuz
Asılsız söz sahibine yüz karası getirir.	Duyuşsal etki/ yargılama	Güven	Olumsuz
İsteyenin bir yüzü, vermeyenin iki yüzü kara	Duyuşsal etki/ yargılama	Güven	Olumsuz
Nefis belası, getirir yüz karası.	Duyuşsal etki / yargılama	Güven	Olumsuz

Tablo 5’te de görüldüğü üzere *kara* renk sözcüğü ile birlikte bulunan atasözlerinin duygusal tepkilerinde güven duygu alanı öncelikli olup ikinci sırada mutluluk duygu alanı yer almaktadır. Söz konusu atasözlerinde memnuniyet

duygu alanı ise hiç yansıtılmamıştır. Ayrıca *kara* renk sözcüğünün mutluluk ve güven duygu alanına ilişkin yansıttığı duygusal tepkilerinin tamamı olumsuz kutup değerinde bulunmaktadır. Diğer bir deyişle *kara* renk sözcüğünün tutumsal anlamda olumsuz duyguları açığa çıkaran bir dilsel birim olduğu söylenebilir. Bu dilsel birimin kültürel dokusunun mutluluk ve güven duygularının olumsuzluğu ile işlendiği görülmektedir. Güven duygu alanı dış çevreyle ilişkili duygusal tepkilerdir. Söz konusu atasözlerinde güven duygu alanının olumsuz değerlendirilişi bu duygu alanının dış dünyanın tehlikeli olduğu bilgisine yönelik duygusal tepkilerden oluşmasına bağlanabilir (Bülbül, 2023, s. 147). Mutluluk duygu alanının kültürel etkisinde de olumsuzluk dikkat çekmektedir. Bu da söz konusu renk sözcüğünün toplumsal bellekte hüznün ve sıkıntı ile yakın ilişkili olmasının bir sonucudur.

Kara renk sözcüğü özelinde incelenen atasözlerinde en sık karşılaşılan tutum türü yargılama olarak belirlenmiştir. Yargılama tutumu insanlara ve onların davranma biçimlerine karşı oluşturulan etik değerlendirme olarak da adlandırılır. Bir diğer deyişle tutumun bir diğer alt kategorisi olan yargılama kabul edilebilir davranışın sosyo-kültürel ölçünlülüğüne dayalı görüşleri içermesi (Macken- Horrari ve Issacc, 2014, s. 72) nedeniyle atasözlerinde sıklıkla yer alması olağan olarak değerlendirilebilir. Çalışma kapsamında incelenen 49 atasözünden 29'unun yargılama tutum düzeyine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu 29 atasözünde de 5'i iki tutum etiketi birden alırken 24'ü ise doğrudan yargılama alt kategorisi ile ilişkilidir. Yargılama tutum türüne sahip atasözlerinin etik alanlarına ilişkin dağılım bilgisi aşağıdaki grafiğe (Grafik 3) yansıtılmıştır.

Grafik 3: Atasözlerinde Yargılama Tutumu Etik Alanlarının Dağılımı

Toplumsal saygı etik alanı toplumsal ağların inşası üzerineyken toplumsal onay etik alanı ise bu ağların yasal ve /veya etik bir zemine yerleştirilmesi ile ilgilidir (Millar ve Hunston, 2015, s. 302). Benzer olarak Martin ve White da (2005) bu iki etik alan arasındaki ayrımı toplumsal saygı etik alanı ile paylaşılan ve ilgilenilen anlam alanına; toplumsal onay etik alanı ile de yön-

lendirilen anlam alanına geçiş olduğu biçimiyle açıklar. Grafik 3’te yer aldığı üzere *kara* renk sözcüğü özelindeki atasözlerinde etik alanların ifade edilme biçiminin çoğunlukla toplumsal onay daha az sıklıkta ise toplumsal saygı ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu durum da atasözleri aracılığıyla kültürel kavramlaştırmada toplumsal ağların yasallığı ve etikliği üzerine nasıl bir yönlendirme ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca *kara* renk sözcüğü ile ilişkili atasözlerinde davranış yargılamalarında kültürel dokunun toplumsal onay ile yönlendirilen anlam alanına, karakter yargılamasında ise toplumsal saygı ile paylaşılan anlam alanına gönderimde bulunmaktadır.

Yargılama tutum düzlemine sahip olduğu belirlenen atasözlerinin etik alanları ve kültürel etki ilişkisi örnekler aracılığıyla Tablo 6’da sunulmaktadır.

Tablo 6: Atasözlerinde Yargılama ve Alan Türü Örnekleri

Atasözü	Tutum türü	Alt kategori	Kültürel etki
Ak koyunun kara kuzusu da olur.	Yargılama	Toplumsal onay/uygunluk	Olumsuz
Analık kara yamalık	Yargılama	Toplumsal onay/uygunluk	Olumsuz
Kara yanına varma, kara bulaşır.	Yargılama	Toplumsal onay/doğruluk	Olumsuz
Arife günü yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayram günü yüzü kara çıkar.	Yargılama	Toplumsal onay/ doğruluk	Olumsuz
Akın (beyazın) adı (var), karanın (esmerin) tadı (var)	Yargılama	Toplumsal saygı/ olağanlık	Olumlu
Köseyle alay edenin top sakalı kara gerek	Yargılama	Toplumsal saygı/ yeterlilik	Olumsuz
Saçın ak mı kara mı, önüne düşünce görürsün.	Yargılama	Toplumsal saygı/ kararlılık	Olumsuz

İncelenen atasözlerinin %53’ü insana yönelik düşünce değerlendirmelerinin bir çıktısını oluşturmaktadır. Toplumsal yaşamın en önemli birimi olan insanın karakterine ve davranış biçimlerine yönelik biçilen değerlerin kimi örnekleri Tablo 6’da yer almaktadır. *Kara* renk sözcüğü ile ilişkili atasözlerinin büyük çoğunluğunda insanın tutumsal düzlemde yargılama türüyle değerlendirildiği gözlemlenmiştir. Bu da insanın karakterine ve davranış biçimlerine ilişkin değerlendirmelerin, günlük yaşamın önemli bir parçası olduğunu göstermektedir. Bu yargılamada toplum içerisinde birlikte yaşamak için karakterinin normal, yeterli ve kararlı olmasına yönelik olumlu ve olumsuz düşünceleri yansıtan atasözleri bulunmaktadır. Bu bilgidен hareketle incelenen

atasözlerinde toplumsal saygı yargılamasının hem beğeni hem de eleştirilere bağlı olarak kişisel yargılamalarla çerçeveslendiği söylenebilir. Öte yandan insan davranışının toplumsal yaşama uygunluğu ve doğruluğunda ise olumsuz kültürel etkinin varlığı baskındır. Bu durum da incelenen atasözlerinde toplum içerisinde yaşamının davranışsal kabullerinde kınamaya bağlı olarak etik yargılamaların varlığını göstermektedir.

Kara renk sözcüğü özelinde incelenen atasözlerinde kullanım sıklığı açısından ikinci sırada yer alan değerbilirlik olaylara ve durumlara ilişkin değerlendirci tepkileri ortaya koymaktadır. Değerbilirlik tutum türünde ürün, süreç ve varlıkların özellikleri estetik değer açısından değerlendirilmektedir. Diğer bir deyişle söz konusu birimlere ilişkin değerlendirci tepkiler dikkat, uyum ve toplumsal önem değeri ile yakından ilişkilidir. Çalışma kapsamında incelenen 49 atasözünden 20'si değerbilirlik etiketi almıştır. Söz konusu 20 atasözünden de 2'si iki tutum etiketi birden alırken 18'i ise doğrudan değerbilirlik alt kategorisi ile ilişkilidir. Atasözlerinde değerbilirlik etiketi alan dilsel ifadelerin alt kategori özellikleri incelendiğinde tümünün "değerleme" dilsel kaynağı ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle imgesel anlamlı dil öğelerinin bu türünde tutumsal düzlemin değerbilirlik kategorisinde duygusal yakınlık ile ilişkili veya düzeni algılama biçimine yönelik bir değerlendirme eylemi bulunmazken düşüncelere yönelik bir değerlendirme ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte insan yapımı nesneler, doğal olgular, somut varlıklar, soyut kavramlar ve süreç dâhil olmak üzere cansız şeylerin değerlendirilmesini çözümlemek için etkili bir araç (Chen, 2009, s. 159) olan değerbilirlik tutumunun atasözlerinde toplumsal önem değeri ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Değerbilirliğin tutumsal yorumlanışına sahip olduğu belirlenen atasözlerinin dilsel kaynağı ve kültürel etki ilişkisi örnekler aracılığıyla Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7: Atasözlerinde Değerbilirlik ve Türleri

Atasözü	Tutum türü	Alt kategori	Kültürel etki
Ak akçe kara gün içindir.	Değerbilirlik	Değerleme	Olumsuz
Cümlemizin gireceği kara topraktır.	Değerbilirlik	Değerleme	Olumsuz
İneğin sarısı, toprağın karası	Değerbilirlik	Değerleme	Olumlu
Kara haber tez duyulur	Değerbilirlik	Değerleme	Olumsuz
Kara kış alemin yüzünü ağarttı	Değerbilirlik	Değerleme	Olumsuz

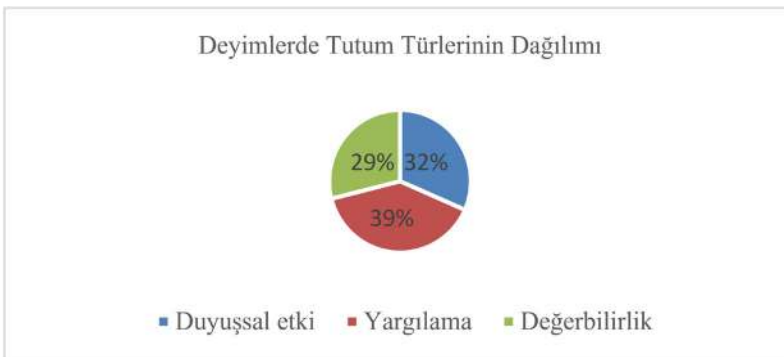
Ne karanlıkta yat, ne kara düş gör.	Değerbilirlik	Değerleme	Olumsuz
Ölüm bir kara devedir ki herkesin kapısına çöker	Değerbilirlik	Değerleme	Olumsuz

Yukarıdaki tabloda *kara* renk sözcüğü ile birlikte bulunan atasözlerinde herhangi bir birimin tutumsal yorumlanışının olumlu ve olumsuz örnekleri yer almaktadır. Tutumsal düzlemin estetik niteliklerin değerlendirildiği dilsel birimler arasında “gün, toprak, haber, kış, düş, ölüm vb.” somut varlıklar ve soyut kavramlar yer almaktadır. Öte yandan *kara* renk sözcüğü ile birlikte bulunan atasözlerinin kültürel etkisi genel olarak olumsuz kodlama alırken bu tutumsal yorumlanışta bir atasözünün olumlu kodlamaya sahip olması çalışmanın farklı bir bulgusu olarak değerlendirilmektedir.

Deyimlerde Tutum Özellikleri

Kara renk sözcüğü özelinde deyimlerde tutumsal anlamın incelendiği bu çalışmada öncelikle listelenen 39 deyim tutumsal kodlamaya sahip olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda “akı ak karası kara” deyiminin bir tutum kodlamasına sahip olmadığı saptanmıştır. Diğer bir deyişle 38 deyim tutumsal özellik sergilediği, bir deyim ise bu değere sahip olmadığı vargısına ulaşılmıştır. Söz konusu deyimlerdeki tutumun alt kategorilerinin özellikleri incelendiğinde tutumun 3 türüne de rastlanmıştır. Deyimlerin sahip olduğu değer biçme kaynağı tutum alt kategorilerinin nicel görünümü Grafik 4’te yer almaktadır.

Grafik 4: Deyimlerde Tutumsal Anlam Türlerinin Dağılımı

Kara renk sözcüğü ile birlikte bulunan imgesel anlamlı dil öğelerinden deyimlerde tutum alt kategorilerinin dağılımında bir yakın eşitlik söz konusudur. 38 deyimden 12’si duyuşsal etki; 15’i yargılama; 11’i de değerbilirlik kodlamasına sahiptir. Deyimlerin tutumsal anlam değerlerinin tek alt kategori ile doğrudan ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Atasözlerinin kimi örnekleri

iki tutumsal anlama sahip olabilirken deyimlerde tek bir tutumsal anlam olması çalışmanın önemli bulguları arasında sayılabilir. Grafik 4'te de görüldüğü üzere *kara* renk sözcüğü özelinde incelenen deyimlerde sıklıkla karakter ve davranış özelliklerinin değerlendirildiği yargılama; ikinci sıklıkta ise hislerin değerlendirildiği duyuşsal etki ve en az sıklıkta da durum ve olayların değerlendirildiği değerbilirlik tutum kaynağına yer verildiği anlaşılmaktadır. Kullanım sıklığı açısından değerlendirildiğinde yargılamanın %39, duyuşsal etkinin %32 ve değerbilirliğin de %29'luk bir dilimde yer aldığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte her ne kadar deyimlerde tutum kaynaklarının sıklık dağılımında bir oran karşımıza çıksa da tutum kaynaklarının dağılımı birbirine yakındır. Birçok deyimssel ifade, kolektif algıların aracılık ettiği deneyim kesitlerini ifade etme ve beraberinde paylaşılan kültürel bilgi ve artalan bilgisi hakkında (Chang, 2017, s. 323) pek çok değerlendirici ifadeler taşımaktadır. Aynı zamanda deyimlerin değerlendirici dil işlevi gördüğü ve tutum kaynaklarını yansıtan dilsel ifadeler olduğu alan yazınındaki birkaç çalışmada da desteklenmiştir (Chenguang, 2004; 2007).

Ayrıca incelenen deyimlerin kültürel kavramlaştırmada insan karakteri ve davranışı özelliklerini ön planda tuttuğunu göstermektedir. Bu bulgular deyimlerde toplumsal yaşamın en önemli parçasının yani insanın varlığı, karakter özellikleri ve yaşayış biçiminin kültürel dokunun vazgeçilmez örneği olduğunu desteklemektedir. Bu durum insan zihninin gerek kavramsal gerek uzlaşım sal bilgiyi oluştururken değerlendirme eyleminden ne kadar çok yararlandığını da ortaya koymaktadır. Öte yandan incelenen deyimlerde duyuşsal etki tutumunun ikinci sıklıkta kullanılması karşılaşılan durumlara ilişkin duygusal tepkilerin verilmesi duyguların her zaman ifadelerin temel kaynağı olduğunun bir göstergesidir. Son olarak da kişinin kendi duyguları ve diğer insanların dışında kalan şeylere yönelik değerlendirmesi olarak adlandırılan değerbilirlik tutumunun deyimlerdeki varlığı, olayları, süreçleri, durumları estetik değerle yakından ilişkilendirerek açıklamaya çalışmanın bir örneği olarak düşünülebilir. Ayrıca incelenen deyimlerde tutum kategorilerinin birbirlerine bu denli yakın olmaları değerlendirmede kişisel duygular (duyuşsal etki) ile kurumsallaşmış duyguların (yargılama ve değerbilirlik) iç içe geçmesi olarak da açıklanabilir.

Deyimlerde Tutum Alt Kategori Özellikleri

Kara renk sözcüğü özelinde deyimlerde dilin kişiler arası üst işlevinin DBK kapsamında incelendiği bu çalışmada tutum türlerinin deyimlerde en sık yargılama, duyuşsal etki ve değerbilirlik sıralamasıyla yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bölümde tutum etiketi alan deyimlerde tutum alt kategori özellikleri kapsamında elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Çalışma kapsamında incelenen 38 deyimden 12'sinin duyuşsal etki etiketi aldığı gözlemlenmiştir.

Duyuşsal etki tutum türüne sahip deyimlerin duygu alanlarına ilişkin dağılım bilgisi aşağıdaki grafiğe (Grafik 5) yansıtılmıştır.

Grafik 5: Deyimlerde Duyuşsal Etki Duygu Alanlarının Dağılımı

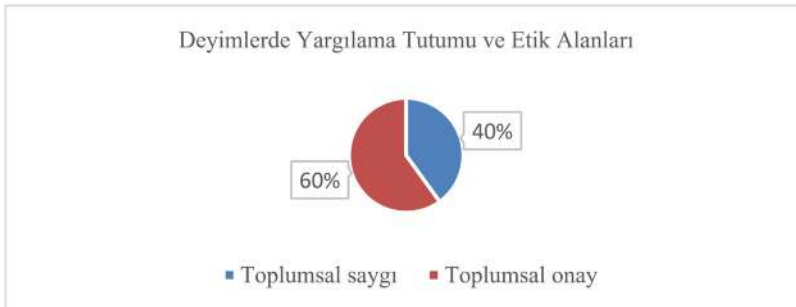
Grafik 5'te yer aldığı üzere *kara* renk sözcüğü özelindeki deyimlerde duyguların ifade edilme biçiminde mutluluk duygu alanı %73'lük oran ile en sık kullanıma sahip olup onu sırasıyla %18 oran ile güven ve %9 ile de memnuniyet duygu alanları izlemektedir. Diğer bir deyişle incelenen 12 deyimden 8'i mutluluk, 3'ü güven ve 1'i de memnuniyet duygu alanını temsil etmektedir. Martin (2000) mutluluk duygu alanının kalp hisleri ile; güven duygu alanının esenlikle ilgili hisler ile; memnuniyet duygu alanını hedeflere ulaşmaya çalışırken duyulan hislerle ilişkilendirmektedir. Araştırmada incelenen deyimlerde de duyuşsal etkinin 3 duygu alanına yönelik kullanımların yer alması somutlaşan bir duygu dalgası olduğunu göstermektedir. Duyuşsal etki tutum düzlemine sahip olduğu belirlenen deyimlerden bazıları aşağıdaki tabloda (Tablo 8) duygu alan türü ve kültürel etkisi ile birlikte sunulmaktadır.

Tablo 8: Deyimlerde Duyuşsal Etki Türleri ve Duygu Alanları

Deyim	Tutum türü	Alt kategori	Kültürel etki
akla karayı seçmek	Duyuşsal etki	Mutluluk	Olumsuz
ayaklarına (ayağına) kara su (sular) inmek	Duyuşsal etki	Memnuniyet	Olumsuz
kara günlere kalmak.	Duyuşsal etki	Mutluluk	Olumsuz
kara kara düşünmek	Duyuşsal etki	Güven	Olumsuz
yüzünü kara çıkarmak	Duyuşsal etki	Güven	Olumsuz

Tablo 8’de yer aldığı üzere *kara* renk sözcüğü özelindeki deyimlerin duygu alanlarında duygusal tepkilerin çeşitliliği dikkat çekmektedir. Bu da söz konusu deyimlerdeki değerlendirci tepkilerin kişiselleştirildiğini göstermektedir (Hood, 2004, s. 31) Bununla birlikte her duygu alanının kültürel etkisinin olumsuz olarak kodlanması hissedilen duygular (mutluluk) ile yönlendirilen duygular (güven ve memnuniyet) üzerindeki sınırı göstermektedir. Diğer bir deyişle incelenen deyimlerde gerek hissedilen gerekse yönlendirilen duygularda olumsuzluk sınırının varlığı *kara* renk sözcüğünün kültürel kavramlaştırma hüznü, sıkıntı ve endişe duygularıyla yakın ilgisinin birer sonucunu göstermektedir.

Kara renk sözcüğü özelinde incelenen deyimlerde en sık karşılaşılan tutum türü yargılama olarak belirlenmiştir. Martin ve White’ın (2005) belirttiği gibi, yargılama bir kişinin davranışını ve/veya karakter özelliklerini toplumsal normlara veya ilkelere göre değerlendirmek için kullanılan kaynaklar olması sebebiyle deyimlerde bu değerlendirci ifadelerin kullanılması beklendik bir durumdur (Chang, 2017). Çalışma kapsamında incelenen 38 deyimden 15’inin yargılama tutum alt kategorisine sahip olduğu belirlenmiştir. Yargılama tutum türüne sahip deyimlerin etik alanlarına ilişkin dağılım bilgisi aşağıdaki grafikte (Grafik 6) yer almaktadır.

Grafik 6: Deyimlerde Yargılama Tutumu ve Etik Alanları

Yukarıdaki grafikte de yer aldığı üzere incelenen deyimlerde etik alanların ifade edilme biçimlerinin sıklığı toplumsal onaydan toplumsal saygıya doğrudur. Diğer bir deyişle insan karakteri ve davranışlarının değerlendirildiği yargılama tutumunda deyimlerde toplumsal yaşama uygun ve doğru davranışlara yönelik değerlendirmelerin daha sık kullanıldığı, karakteristik özelliklerinin normal, yeterlik ve kararlılığa yönelik değerlendirici tepkilerinin ise daha az sıklıkta yer aldığı görülmektedir. *Kara* renk sözcüğü ile ilişkili 15 deyimden 9'unun toplumsal onay yargılamasına gönderimde bulunması kültürel doku da toplumsal ağların düzenlenişi ile etik ilkelere uygunluğunda yönlendirilen anlam alanının ön plana çıktığını göstermektedir. Bununla birlikte incelenen 15 deyimden 6'sının toplumsal saygı yargılamasına gönderimde bulunması kültürel kavramlaştırmada karakteristik özelliklerin değerlendirilmesinde paylaşılan anlam alanının etkisini göstermektedir. Yargılama tutumsal düzleme sahip olduğu belirlenen deyimlerin etik alanları ve kültürel etki ilişkisini gösteren kimi örnekler Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9: Deyimlerde Yargılama ve Etik Alanları

Deyim	Tutum türü	Alt kategori	Kültürel etki
ağzı kara	Yargılama	Toplumsal onay/ uygunluk	Olumsuz
yüz karası	Yargılama	Toplumsal onay/ doğruluk	Olumsuz
kardaş değil kara taş	Yargılama	Toplumsal onay/ doğruluk	Olumsuz
kara gün dostu	Yargılama	Toplumsal onay/ uygunluk	Olumlu
bahtı kara olmak	Yargılama	Toplumsal saygı/ olağanlık	Olumsuz
gözü kara	Yargılama	Toplumsal saygı/ kararlılık	Olumlu
kara cahil	Yargılama	Toplumsal saygı/ yeterlilik	Olumsuz

Tablo 9'da yer aldığı üzere *kara* renk sözcüğü ile birlikte yer alan 15 deyim yargılama tutumunun iki etik alanına ve alt türüne ilişkin değerlendirmelerinin örneklerini sunmaktadır. Genellikle kişi gönderimine sahip olan bu tutum türünde toplumsal ilişkilerin doğruluğuna yönelik değerlendirmelerde “yüz karası, kardaş değil kara taş” gibi deyimlerde kınama eyleminin ağır bastığı görülmektedir. Deyimlerdeki toplumsal onay yargılamasının bu türünün kültürel etkisi tamamen olumsuz kutupta yer almakta ve toplumsal ilişkilere uygunsuz davranış ve kişi özelliklerinin kınama değerlendirmesi ile ilişkilendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte toplumsal onay yargılamasının uygunluk türünde ise “ağzı kara, kara gün dostu” gibi deyimlerde hem kınama hem de övgü eylemlerinin yer alabildiği görülmektedir. Bu da *kara*

renk sözcüğü özelindeki deyimlerde toplumsal onay yargılamasının uygunluk türünün kültürel etkisinde olumlu ve olumsuz kutup özelliklerinin bulunabileceğini göstermektedir. *Kara* renk sözcüğü ile birlikte bulunan deyimlerden kimisinin olumlu kültürel etkiye sahip olduğunun ortaya çıkarılması araştırmanın önemli bulguları arasında sayılabilir. Bilindiği üzere pek çok araştırmada *kara* renk sözcüğünün birlikte bulunduğu imgesel anlamlı dil öğelerinin olumsuz bir çağrışıma sahip olduğu iddia edilmektedir (Çetiner ve Haldan, 2021; Saraç, 2022).

Kara renk sözcüğü özelinde incelenen deyimlerde kullanım sıklığı açısından son sırada yer alan değerbilirlik olaylara ve durumlara ilişkin değerlendirci tepkileri ortaya koymaktadır. Bu tutum türü, olayların, durumların estetik niteliğini değerlendirmek için kullanılan dilsel kaynakları içermektedir. Alan yazınında DBK çerçevesinde incelenen deyimlerde değerbilirlik en sık rastlanan tutum dizgesi olmasına rağmen Türkçede *kara* renk sözcüğü özelinde incelenen deyimlerde tam tersi bir durum ortaya çıkmıştır. Çalışma kapsamında incelenen 38 deyimden 11'i değerbilirlik etiketi almıştır. Deyimlerde değerbilirlik etiketi alan dilsel ifadelerin alt kategori özellikleri incelendiğinde tamamının “değerleme” dilsel kaynağı ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu durum *kara* renk sözcüğünün bir arada bulunduğu ürün, süreç, durum ve olgu kapsamında yer alan dilsel birimlerin değerbilirlik alt kategorileri açısından kısıtlayıcı bir özellik sergilediğini göstermektedir. Başka bir deyişle imgesel anlamlı dil öğelerinin atasözlerinde olduğu gibi deyimlerde de tutumsal düzlemin değerbilirlik kategorisinde olay, durum, ürün ve sürecin değerlendirilmesinde söz konusu birimin toplumsal önemini ortaya çıkaran bir düşünce değerlendirmesine sahip olduğunu göstermektedir. Değerbilirliğin tutumsal yorumlanışına sahip olduğu belirlenen deyimlerin dilsel kaynağı ve kültürel etki ilişkisi örnekler aracılığıyla Tablo 10’da sunulmuştur

Tablo 10: Deyimlerde Değerbilirlik ve Türleri

Deyim	Tutum türü	Alt kategori	Kültürel etki
kara borsa	Değerbilirlik	Değerleme	Olumsuz
kara cümle	Değerbilirlik	Değerleme	Olumsuz
kara gün	Değerbilirlik	Değerleme	Olumsuz
kara haber	Değerbilirlik	Değerleme	Olumsuz
kara kaplı kitap	Değerbilirlik	Değerleme	Olumsuz
kara liste	Değerbilirlik	Değerleme	Olumsuz

Yukarıdaki tabloda *kara* renk sözcüğü ile birlikte bulunan deyimlerin tutumsal yorumlanışında değerlendirilen dilsel birime yönelik düşünsel seçimlerin ön planda olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle tutumsal düzlemin estetik niteliklerinin değerlendirildiği dilsel birimler arasında “borsa, cümle, gün, haber, kitap, liste vb.” ürün, süreç ve soyut içerikli varlıkların yer alması söz konusu birimlerin toplumsal düzen içerisindeki önemini vurgulayan değerlendirme alt kategorisinin örneklerini oluşturmaktadır. Bülbül’ün (2023, s. 198) de belirttiği üzere değerbilirlik tutum kaynağı bir varlığı oluşturan parçaları veya varlığın estetik etkilerini değerlendirme üzerinedir. Bununla birlikte değerbilirlik etiketi alan söz konusu deyimlerin kültürel etkisinin genel olarak olumsuz kodlamaya sahip olması çalışmanın bir diğer bulgusudur. Bu dilsel birimlere yönelik düşünsel seçimlerde olumsuzluğun baskınlığının dikkate değer olduğu düşünülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada *kara* renk sözcüğüyle birlikte bulunan 49 atasözü ve 39 deyim olmak üzere toplam 88 imgesel anlamlı dil ögesi DBK’nin tutum kaynağı kapsamında değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda incelenen atasözlerinin tamamında, deyimlerden ise 1’i hariç diğer tüm örneklerinde tutumsal kaynak izlerine rastlanmıştır. Bu durum imgesel anlamlı dil öğelerinin bu türünde dilin kişiler arası üst işlevine yönelik kullanımların sosyal ilişkileri sürdürme, tutumları ifade etme ve başkalarını etkileme dâhil olmak üzere bir etkileşimde dilin nasıl kullanıldığını (Eggins, 2004) gösteren önemli bir kaynak olduğuna işaret etmektedir. Atasözleri ve deyimlerdeki tutumsal kaynak izlerinin etkisi değerlendirildiğinde atasözlerinin her birinin genellikle iki tutum kaynağı ile deyimlerin ise tek bir tutum kaynağı ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle *kara* renk sözcüğü ile birlikte bulunan atasözlerinde duygu ve düşünce değerlendirmelerinin sıklıkla birlikte yer aldığı deyimlerin ise bu değerlendirme türlerinden biri ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum duyguların herhangi bir iletişim durumunda tüm değerlendirme biçimlerini etkilediği anlamına gelmektedir. Martin (2000) ile Martin ve White (2005) tutum dizgesinin diğer iki türü olan yargılama ve değerbilirlik anlamsal alanlarının duyuşsal etkinin bir parçası olduğunu belirtir. Diğer bir deyişle duygular bu kez toplumsal davranışları, düzenlemeleri ve dış dünya olgularını da değerlendirme aşamasında kurumsallaşmış kimlik görünümünü kazanır. Bununla birlikte tutum alt kategorileri olan duyuşsal etki, yargılama ve değerbilirlik anlamsal alanlarının üçünün de gerek atasözlerinde gerekse deyimlerdeki varlığı duyuşsal ve davranışsal tepkilerin bu dilsel kullanıma doğrudan yansıtıldığını göstermektedir. Söz konusu atasözü ve deyimlerde tutumsal dizgenin tüm türlerinin bulunması alan yazınındaki benzer çalışmaların bulgularıyla örtüşmektedir (Chenguang, 2007; Bochina ve

Kulkova, 2014; Allami vd., 2024). Ayrıca atasözlerinde tutum kaynaklarının dağılımında sıklık açısından bir farklılık bulunurken deyimlerde tutum kaynaklarının dağılımının ise birbirine yakın oldukları belirlenmiştir. Öte yandan her iki imgesel anlamlı dil ögesinde en sık yargılama tutum kaynağının yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu dilsel ifadelerde yargılama tutumunun baskın varlığı bu dilsel varlıklarda toplumsal gerçekler, sosyo-kültürel değerler ve etik aktarımının yapıldığını göstermektedir.

Kara renk sözcüğü ile ilişkili atasözü ve deyimlerde tutum kaynaklarının kullanım sıklığı da farklı bir dağılım sergilemektedir. Duyuşsal etki, atasözlerinde en az sıklığa sahip tutum dizgesi iken deyimlerde ise değerbilirliğin en az kullanım sıklığına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 49 atasözünün 6'sında %11'lik bir oranla, 38 deyimden 12'sinde %32'lik bir oranla karşımıza çıkan duyuşsal etki bu dilsel ifadelerde duygusal tepkilerin türüne yönelik farklı bir dağılım sergilemektedir. Atasözlerinde duyuşsal etki mutluluk ve güven bileşenleri ile yakından ilişkili iken deyimlerde ise mutluluk, memnuniyet ve güven bileşenleri ile sunulduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte hem atasözü hem de deyimlerde duyuşsal etkinin mutluluk alt kategorisi ile daha sık birlikte yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum da ifadelerin temel kaynağında mutluluk duygusunun yer aldığını göstermektedir. Öte yandan tutumun bir diğer bileşeni olan değerbilirlik atasözlerinde %36 oranla en sık kullanılan 2. tutum kaynağı iken deyimlerde ise %29 oranla en az kullanılan tutum dizgesi olduğu saptanmıştır. Değerbilirlik tutum dizgesinin kullanım sıklığı atasözleri ve deyimlerde farklılık göstermesine rağmen değerbilirliğin dilsel kaynağının söz konusu imgesel anlamlı dil ögelerinde sadece değerlendirme ile sunulduğu gözlemlenmiştir. Son olarak gerek atasözlerinde gerekse deyimlerde en sık yer bulan tutum düzlemi yargılamadır. Yargılama tutumunun atasözlerinde %53 deyimlerde ise %39 oranla kullanıldığı belirlenmiştir. Atasözleri ve deyimlerde yargılama tutumunun sıklıkla toplumsal onay dilsel kaynağı ile ilintili olduğu betimlenmiştir.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu da atasözleri ve deyimlerin tutumsal anlam kapsamında kültürel etki özelliği üzerinedir. Çalışmada üç tutum kaynağına yönelik olarak söz konusu atasözü ve deyimlerin kültürel etkileri kutupsallık düzleminde incelenmiştir. Buna göre duyuşsal etki tutum kaynağında yer alan 5 atasözü ve 12 deyimden tamamının kültürel etkisinde olumsuz kutup alanı işaretlenmiştir. Yargılama tutum kaynağında yer alan 29 atasözü ve 15 deyimde ise kutupsallık düzleminin farklılaştığı gözlemlenmiştir. Bu durumda 29 atasözünden 3'ü (%10,34) 15 deyimden de 4'ü (%26,66) olumlu kutup alanında yer alırken atasözlerinden 26'sı (%89,65) deyimlerden de 11'i (%73,33) olumsuz kutup alanında bulunmaktadır. Değerbilirlik tutum kaynağında yer alan 19 atasözü ve 11 deyimde ise kutupsallık düzlemi yargılama

etiketi alan imgesel anlamlı dil öğeleri ile benzerdir. 19 atasözünden 3'ü (%15,78) olumsuz kutup değerinde 16'sı (%84,21) ise olumlu kutup değerinde bulunmaktadır. Öte yandan değerbilirlik etiketi alan 11 deyim'in kültürel etkisi ise tamamen olumsuz kutup alanında yer almaktadır. *Kara* renk sözcüğü ile ilişkili atasözü ve deyimlerin kutupsallık düzleminde ortaya çıkan olumlu ve olumsuz kutup değerleri çalışmanın önemli bir bulgusudur. Çünkü söz konusu atasözü ve deyimlerin anlamlarının kutupsallığı üzerine yapılan pek çok çalışmada ortaya konan bulgularda *kara* renk sözcüğü doğrudan olumsuzlukla ilişkilendirilmektedir. Ancak bu çalışmanın bulguları önceki çalışmaların bulguları ile örtüşmemektedir.

İmgesel anlamlı dil öğelerinin bir alt türü olan atasözü ve deyimlerdeki *kara* renk sözcüğüyle birlikte bulunan dilsel ifadelerin tutumsal anlam düzlemlerini DBK kapsamında değerlendirildiği bu çalışmada elde edilen bulgular dil ve kültür ilişkisine yönelik farklı bilgiler sunmaktadır. Günay'ın (2016, s. 90) da belirttiği üzere her dildeki sözcükler dilin işleyişi ve kültürel yapı ile ilgili birtakım özellikler göstermektedir. Dil ve kültür ilişkisi çeşitli açıdan yapılabilmektedir. Ama bunlar arasında en çok tercih edilen dilin söz varlığı ile kültür arasında ilişki aranmasıdır. Bu yaklaşım sonucu sözcüğün varlığı, içeriği, dizimi ile toplumun kültürel ilgileri arasında bir ilişki olabileceğidir. Bilindiği üzere kültürel bilginin temeli söz varlığı ve dil bilgisi üzerinedir (Langacker, 1994). İmgesel anlamlı dil öğeleri dilsel bir olgu olmasının yanı sıra kültüre ait sosyo-kültürel bilişsel bir zemin de sunmaktadır. Söz konusu sosyo-kültürel bilişsel zemin dilin değerlendirici görünümü ile birlikte çözümlenebilmektedir. Bu dilsel öğeler, tanımladıkları varlıklar ve olgular hakkında bazı tutumlar veya yorumlar içermeleri nedeniyle değerlendirici sözcüksel kaynaklardır. Hatta bu imgesel anlamlı dil öğeleri kurumsallaşmış sosyo-kültürel değerleri temsil etmektedirler (Chenguang, 2007). Bu da imgesel anlamlı dil öğelerinin yapılandırılmasında değer biçme kaynağının önemine işaret etmektedir.

Tüm bu bilgilerden hareketle Türk kültürünün önemli bir parçasını oluşturan imgesel anlamlı dil öğelerinin çeşitli temalar ve duygu alanları kapsamında tutumsal anlam ilişkileri ortaya konabilir. İmgesel anlamlı dil öğelerinde değerlendirici anlamların hangi düzeyde ne şekilde oluşturulduğu incelenebilir. Böylelikle kültürel kavramsallaştırma ağı söylemsel bakış açısıyla genişletilerek bu kavramlaştırmada dilin değerlendirme eyleminin nasıl rol oynadığı ortaya çıkarılabilir. Öte yandan atasözü ve deyimler aracılığıyla gerçekleşen dil kullanımlarında anlamsal özelliklerin değişebilir olması, etkileşim ortamında tutumsal anlamın çeşitli düzeylerde olması nedeniyle dil kültür ilişkilerinin daha sağlıklı yorumlanması amacıyla ana dili kullanıcılarıyla çalışılmasını gerekli kılmaktadır. Dil kullanımının hem kültürün tamamlayıcısı hem de kültür tarafından tanımlanabiliyor olması (Günay, 2016) imgesel anlamlı

dil öğelerinden atasözü ve deyimlerin sözlü ve yazılı iletişim ortamlarındaki değerlendirici anlam türlerinin saptanması kültürel kavramlaştırma ağının belirlenmesine öncülük edebilir.

Etik Komite Onayı Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Mali Destek Araştırma için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethical Committee Approval Ethical committee approval is not required for this research.

Funding This research received no external funding.

Conflicts of Interest The author declares no conflicts of interest in this study.

Kısaltmalar

DBK Değer Biçme Kuramı

Kaynakça

- Aksoy, Ö. A. (2016). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 1-2*. İnkılâp Kitabevi.
- Allami, H., Karlsson, M. ve Shahroosvand, H. R. (2024). Functions of idioms in English as lingua franca: An appraisal system account. *International Journal of Applied Linguistics*, 34(4), 1709-1726. <https://doi.org/10.1111/ijal.12588>
- Arıca Akkök, E. (2007). Deyimlerin anlambilimsel ve bilişsel özelliklerine göre tahmin edilebilirliği: Yabancı dilde bir uygulama. *Dil Dergisi*, 138, 18-33. https://doi.org/10.1501/Dilder_0000000081
- Arıca Akkök, E. (2008). *Yabancı dilde imgesel anlamlı dil öğelerinin öğretimi* (Tez No. 228108) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Belkhir, S. (2024). Introduction: Proverbs from a cognitive linguistics perspective. S. Belkhir (Ed.), *Proverbs within cognitive linguistics: State of the art* içinde (s. 1-24). John Benjamins.
- Bochina, T. ve Kul'kova, M. (2014). Quantitative appraisal in Russian proverbs and weather-lore. E. Arsenteva (Ed.), *Phraseology in Multilingual Society* içinde (s. 250-268). Cambridge Scholars.

- Bowen, G.A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Bülbül, A. (2023). *Türkçede değer biçilmiş anlam: Türkçe dersi kitaplarında sıfatların kullanımı* (Tez No. 838960) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Chang, C. (2017). Defining English idioms in a bilingual learner's dictionary: Applications of systemic functional linguistics in lexicography. J. J. Webster ve X. Peng (Ed.), *Applying systemic functional linguistics: The state of the art in China today* içinde (s. 321-336). Bloomsbury.
- Chen, Y. (2009). *Interpersonal meaning in textbooks for teaching English as a foreign language in China: A multimodal approach*. [Doktora tezi, University of Sydney]. 10.01.2025 tarihinde <https://ses.library.usyd.edu.au/bitstream/handle/2123/5143/Y-Chen-2009-thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden edinilmiştir.
- Chenguang, C. (2004). *English idioms and interpersonal meanings*. Sun Yat-sen University.
- Chenguang, C. (2007). English idioms and appraisal. Z. Keding, Z. Wang ve C. Yang (Ed.), *System, function, appraisal* içinde (s. 1-9). Higher Education.
- Conklin, K. ve Schmitt, N. (2012). The processing of formulaic language. *Annual Review of Applied Linguistics*, 32, 45-61. <https://doi.org/10.1017/S0267190512000074>
- Çetiner, O. ve Haldan, A. (2021). Farkındalık ve dil-renkler. A. Haldan (Ed.), *Dil, kültür ve farkındalık üzerine düşünceler* içinde (s. 13-30). Rating Akademi.
- Çıkrıkçı, S. ve Arıca Akkök, E. (2014). Yazınsal metinlerde boyut sıfatlarının eşdizimsel görünimleri. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 11(2), 1-20.
- Dobrovol'skij, D. ve Piirainen, E. (2021). *Figurative language: Cross-cultural and cross-linguistic perspectives*. De Gruyter.
- Eggins, S. (2004). *An introduction to systemic functional linguistics* (2. bs.). Continuum.
- Giarelli, E. ve Tulman, L. (2003). Methodological issues in the use of published cartoons as data. *Qualitative Health Research*, 13, 945-956. <https://doi.org/10.1177/1049732303253545>
- Goto, N. ve Schaefer, A. (2020). Emotional intensity. V. Zeigler-Hill ve T. K. Shackelford (Ed.), *Encyclopedia of personality and individual differences* içinde (s. 1311-1319). Springer.
- Gökdayı, H. (2008). Türkçede kalıp sözler. *Bilig*, 44, 89-110.
- Günay, V. D. (2016). *Kültürbilime giriş: Dil, kültür ve ötesi...* Papatya.
- Hood, S. (2004). Managing attitude in undergraduate academic writing: A focus on the introductions to research reports. L. J. Ravelli ve R. A. Ellis (Ed.),

- Analysing academic writing: Contextualized frameworks* içinde (s. 24-43). Continuum.
- Hood, S. (2007). Arguing in and across disciplinary boundaries: Legitimizing strategies in applied linguistics and cultural studies. R. Whittaker, M. O'Donnell ve A. McCabe (Ed.), *Advances in Language Education* içinde (s. 185-200). Continuum.
- Hunston, S. (2011). *Corpus approaches to evaluation: Phraseology and evaluative meaning*. Routledge.
- İşeri, K. (2010). Türk üniversite öğrencilerinin deyimleri tahmin etme durumları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 27, 385-405.
- Kidron, Y. ve Kuzar, R. (2002). My face is paling against my will: Emotion and control in English and Hebrew. *Pragmatics & Cognition*, 10, 129-158. <https://doi.org/10.1075/pc.10.1-2.07kid>
- Langacker, R. W. (1994). Culture, cognition, and grammar. M. Pütz (Ed.), *Language contact and language conflict* içinde (s. 25-53). John Benjamins.
- Lee, S. H. (2015). Evaluative stances in persuasive essays by undergraduate students: Focusing on appreciation resources. *Text & Talk*, 35(1), 49-76. <https://doi.org/10.1515/text-2014-0029>
- Macken-Horarik, M. ve Isaac, A. (2014). Appraising appraisal. G. Thompson ve L. Alba-Juez (Ed.), *Evaluation in context* içinde (s. 67-92). John Benjamin.
- Martin, J. R. (2000). Beyond exchange: Appraisal system in English. S. Hunston ve G. Thompson (Ed.), *Evaluation in text: Authorial stance and the construction of discourse* içinde (s. 142-175). Oxford University.
- Martin, J. R. ve White, P. R. R. (2005). *The language of evaluation: Appraisal in English*. Palgrave Macmillan.
- Millar, N. ve Hunston, S. (2015). Adjectives, communities, and taxonomies of evaluative meaning. *Functions of Language*, 22(3), 297-331. <https://doi.org/10.1075/fol.22.3.01mil>
- Petrova, R. ve Stefanova, D. (2017). Evaluation in Biblical proverbs: A linguo-cultural study from a systemic functional perspective. *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship*, 34(1), 293-336.
- Saraç, H. (2022). Türk siyaset dilinin sembolleri: Renkler (kültürel, semantik ve tarihsel bakış). *Mavi Atlas*, 10(2), 374-389. <https://doi.org/10.18795/gumus-maviatlas.1119228>
- Sarı, C. (2021). *Türkiye Türkçesi ağızlarında kalıplaşmış dil birimleri*. Muğla Üniversitesi.
- Siyanova-Chanturia, A. ve Pellicer-Sánchez, A. (2019). Formulaic language: Setting the scene. A. Siyanova-Chanturia ve A. Pellicer-Sánchez (Ed.), *Understanding Formulaic Language* içinde (s. 1-15). Routledge.

- Türk Dil Kurumu (t.y.). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. 15 Mart 2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Wood, D. (2020). Classifying and identifying formulaic language. S. Webb ve S. A. Webb (Ed.), *The Routledge handbook of vocabulary studies* içinde (s. 30-45). Routledge.
- Wray, A. (2002). *Formulaic language and the lexicon*. Cambridge University Press.
- Wray, A. (2008). *Formulaic language: Pushing the boundaries*. Cambridge University Press.
- Wray, A. ve Perkins, M. R. (2000). The functions of formulaic language: An integrated model. *Language & Communication*, 20(1), 1–28. [https://doi.org/10.1016/S0271-5309\(99\)00015-4](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(99)00015-4)
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. bs.). Seçkin.
- Yozgat, U. (2022). Kültürel bilişi oluşturmada deyimlerin rolü: Çuvaşça ve Türkçe örneği. *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 12(21), 189–209.

Extended Summary

Colour terms are considered as one of the fundamental elements of the core vocabulary in all languages. By being frequently used across various fields and contexts, colour terms contribute to diversifying linguistic expressions. Although these words are academically defined as reflections of light, they acquire a variety of meanings within the functional system of language use. In other words, colour terms embody cultural value meanings related to individuals, events, situations, or beliefs in almost every society and culture. The attitudinal meanings attributed to colours in linguistic communities offer significant insights into the dimension of cultural conceptualisation.

In Turkish, the colour term *kara* (black) is used not only to denote the colour of an object or entity but also to hold an attitudinal position in interpreting numerous phenomena, situations, and processes within the culture. The word *kara* extends beyond the description of colour to encompass various attitudinal meanings, including emotional states, social approval or disapproval of character and behaviours by societal norms, and evaluations regarding the existence or status of objects.

Attitude, which is equated with the evaluative function of language and forms part of its interpersonal function, is a key topic in discourse semantics. Evaluation is a cognitive act naturally shaped by language use. It provides a framework for understanding how the external world is interpreted through emotions and thoughts. From the perspective of communication, language use enables the expression of different forms of semantic organisation based on emotional and evaluative reactions. Emotional responses express personal opinions, while evaluative responses reflect linguistic manifestations of positive and/or negative reactions toward a person, situation, or entity within the system of social values. In other words, the evaluative function offers a model for analysing both subjective (emotional responses) and intersubjective (evaluative responses) positioning.

Appraisal Theory, which examines the evaluative function of language, aims to reveal the subjective and intersubjective dimensions of interpersonal meaning within the discourse-semantic and lexicogrammatical layers of language (Martin & White, 2005; Hunston, 2012; Lee, 2015). The theory posits that appraisal comprises three interconnected linguistic systems: attitude, engagement, and graduation. Essentially, the theory presents a multidimensional system that highlights the selection and interaction of these categories: attitude (expression of values), graduation (intensity and focus of values), and engagement (source and perspective of values) (Hood, 2007). Each of these categories further divided into sub-systems of semantic organisation.

This study aims to identify the attitudinal meaning layers of linguistic expressions involving the colour term *kara* in proverbs and idioms, which are a subtype of figurative language elements. The study employs the document analysis method, a qualitative research approach. Within the scope of Appraisal Theory (Martin & White, 2005), an analysis was conducted to determine the attitudinal conceptualisation of the word *kara* in Turkish culture. In this context, the word *kara* and its functions in terms of attitudinal positioning, as recorded in the Turkish Dictionary and the Dictionary of Proverbs and

Idioms (Aksoy, 2016), constitute the focal point of the research. Accordingly, a list of proverbs and idioms containing the colour term *kara* with attitudinal functions was compiled. A total of 88 figurative expressions were identified and analysed within the theoretical framework regarding the types of attitudes they represent and their cultural implications. This analysis described examples of emotional and intellectual evaluative language features in these proverbs and idioms.

The evaluation of the attitude representations in these proverbs and idioms revealed the presence of all three dimensions of attitudinal meaning: affect (emotional impact), judgment (moral or behavioural evaluation), and appreciation (valuation of objects, situations, or phenomena). All three attitudinal categories in these figurative language elements align with findings from similar studies in the literature (Chenguang, 2004; 2007; Bochina & Kulkova, 2014; Allami et al., 2024). In proverbs, the frequency of attitudinal layers was observed in the order of judgment, appreciation, and affect, while in idioms, the order was judgment, affect, and appreciation. Although the distribution of attitudinal components varied, judgment emerged as the dominant stance in these figurative expressions, underscoring its prevalence and importance. It was also found that the prevalence of the judgment category in proverbs and idioms is often associated with social sanction judgment, evaluating the veracity and propriety of human behaviour within social life. Moreover, in the affect component, attitudes related to feelings of security and happiness were prominent. In the appreciation category, the presence of evaluative elements highlighting the social significance of an object, situation, or phenomenon was emphasized. These findings demonstrate that proverbs and idioms possess a strong evaluative function. Additionally, while negative polarity was more frequent in their cultural impact, instances of positive polarity were also identified.

The findings obtained from this study, which examined the attitudinal meaning layers of linguistic expressions containing the colour term *kara* in proverbs and idioms within the framework of Appraisal Theory, provide new insights into the relationship between language and culture. Beyond being linguistic phenomena, figurative language elements offer a socio-cultural and cognitive foundation that reflects cultural conceptualisation. This socio-cultural cognitive foundation can be analysed alongside the evaluative aspect of language. The study demonstrated that proverbs and idioms are significant lexical resources for expressing a variety of attitudinal meanings, which can be modelled within the framework of Appraisal Theory. Additionally, findings offer a unique perspective on the role and significance of the colour term *kara* in cultural conceptualisation. By expanding the cultural conceptualisation network from a discourse-based perspective, this study has illustrated, albeit with limited data, how the evaluative function of language plays a role in cultural conceptualisation.

